

ספרים

משה גרנות

גבורה לא הירוואית

העולים שהושמו במעברות, בני כל העדות, חוו חוויות של עוני, השפלה וחוסר תקווה ועל אף זאת נחלצו מהקשיים ותרמו לחברה. ספר אלבומי מציג את עדויותיהם

לברוא אלפי, איש רב זכויות, מייסד תיאטרון העם וכנסי מספרי הסיפורים המופלאים, עשה כעת מעשה הלווי נוסף – תיעוד התקופה הקשה של ראשית המדינה, כאשר האוכלוסייה כמעט הכפילה את עצמה תוך פחות מארבע שנים – תופעה דמוגרפית שלא אירעה מעולם בשום מקום אחר בעולם, וזאת באמצעות עדויותיהם של כחצי "מדינת מעברות", מלוויים – ברקה ומרדכי גובר, ליהודים ולערבים – פרץ אסיר טארג'יניוטיין.

החברים שלה מכריזים: "הרפת לב או נשמת", "הייתה שרידה במשבר בלבד", "נרא תאורה לקלום עלים סנספרים עלה על מספר הסלטים. התוצאה הייתה הרכיב לפוד את העולים במאותים מעברות שפורז בכל הארץ, ושם חיו העולים בתת תנאים ובהשפלה מתמשכת, לעיתים במשך שנים ארוכות.

אלפי רואה בתקופת המעברות תקופה חלוצית, וברדי המעברות – גיבורים (עמ' 13), ויש לו אילן גבוה להיתלות בו בקביעות זאת, הלא הוא שירז של נתן אלתרמן "הצדיפן האחרון" (הטור השביעי, 18.10.1957), שבו מתואר איך אב מספר לבנו מה הייתה המעברה: "זה היכל לאומי, זו מזכרת אוד הפריקים הגדולים / של קיבוץ גלויות, בכבוד הוא מילא תפקידו ובאמן" (עמ' 10). יוסי אלפי אף מפליג ואומר שניתן להשוות את איכותה של העלייה הדמונית של תחילת המדינה לעליות ההרוואיות של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים.

ובכן, יודשה לי לחלוק על שניהם – על נתן אלתרמן ועל יוסי אלפי – וכל כך משום שאני בעצמי "בוגר מעברה", ומשום שהיה לי המול לעבור שכם אל שכם עם הלוצי העלייה השנייה והשלישית. משפחתי עלתה ארצה בשנת 1951 והוסענו במשך יום שלם למעברת באר שבע. שם קיבלנו אוהל, ארבע מיטות ושמיכות. בלילה התחוללה סופת חול, והאוהל עץ. קשה לתאר את הייאוש שאחו בנו: איך אפשר לחיות כאן? איך נתפרנס? מה נאכל? איזה סיכוי יש במקום הזה לחיי רווח אבא, ששרד במתנה לעברות כפייה ובהתנכלויות של המשטר הקומוניסטי, הצליח לרוצא אותנו מהמעברה, ולשכן אותנו ב"ארמון" (צדיף שברז) במושב עוברים.

ובכן, אנשי המעברות חוו חוויות איומות של עוני מתחזר, של השפלה, של חוסר תקווה, אבל הם לא היו הלוצים ולא היו גיבורים, כפי שיוסי אלפי רוצה שנאמין. הייתי במעברה, ראיתי הכול כמו עיניי, ואין כלל מקום להשוות אותי לאנשי העלייה השנייה והשלישית. רוב העולים היו בטוחים שהם מגיעים לירושלים עיר הקודש, שיפגשו כאן דמויות מהתנ"ך (ראו לדוגמה עמ' 180), ומוסדות המדינה, שידעו לאיזו עניית מיעדים אתם, היו מביאים אתם כלילות למעברה כדי שלא ידעו מה מחכה להם. רימו אותם שהמעברה ממש קרובה לתל-אביב, וכשראו עיניהם לאן הובלו רבים הצטערו על היום שהסכימו לעלות ארצה, הגם שלא היה לאן לחזור – הארצות האסלאמיות שללו את הדרך חודה, ולארצות הקומוניסטיות ממש לא היה כראי לחזור.

מחלות ודיכאון

"מעברה" – ספר במתכונת אלבומית – מביא את עדויותיהם של 112 עולים, "בוגרי המעברות", והם

יוסי אלפי, איש רב זכויות, מייסד תיאטרון העם וכנסי מספרי הסיפורים המופלאים, עשה כעת מעשה הלווי נוסף – תיעוד התקופה הקשה של ראשית המדינה, כאשר האוכלוסייה כמעט הכפילה את עצמה תוך פחות מארבע שנים – תופעה דמוגרפית שלא אירעה מעולם בשום מקום אחר בעולם, וזאת באמצעות עדויותיהם של כחצי "מדינת מעברות", מלוויים – ברקה ומרדכי גובר, ליהודים ולערבים – פרץ אסיר טארג'יניוטיין.

החברים שלה מכריזים: "הרפת לב או נשמת", "הייתה שרידה במשבר בלבד", "נרא תאורה לקלום עלים סנספרים עלה על מספר הסלטים. התוצאה הייתה הרכיב לפוד את העולים במאותים מעברות שפורז בכל הארץ, ושם חיו העולים בתת תנאים ובהשפלה מתמשכת, לעיתים במשך שנים ארוכות.

אלפי רואה בתקופת המעברות תקופה חלוצית, וברדי המעברות – גיבורים (עמ' 13), ויש לו אילן גבוה להיתלות בו בקביעות זאת, הלא הוא שירז של נתן אלתרמן "הצדיפן האחרון" (הטור השביעי, 18.10.1957), שבו מתואר איך אב מספר לבנו מה הייתה המעברה: "זה היכל לאומי, זו מזכרת אוד הפריקים הגדולים / של קיבוץ גלויות, בכבוד הוא מילא תפקידו ובאמן" (עמ' 10). יוסי אלפי אף מפליג ואומר שניתן להשוות את איכותה של העלייה הדמונית של תחילת המדינה לעליות ההרוואיות של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים.

ובכן, יודשה לי לחלוק על שניהם – על נתן אלתרמן ועל יוסי אלפי – וכל כך משום שאני בעצמי "בוגר מעברה", ומשום שהיה לי המול לעבור שכם אל שכם עם הלוצי העלייה השנייה והשלישית. משפחתי עלתה ארצה בשנת 1951 והוסענו במשך יום שלם למעברת באר שבע. שם קיבלנו אוהל, ארבע מיטות ושמיכות. בלילה התחוללה סופת חול, והאוהל עץ. קשה לתאר את הייאוש שאחו בנו: איך אפשר לחיות כאן? איך נתפרנס? מה נאכל? איזה סיכוי יש במקום הזה לחיי רווח אבא, ששרד במתנה לעברות כפייה ובהתנכלויות של המשטר הקומוניסטי, הצליח לרוצא אותנו מהמעברה, ולשכן אותנו ב"ארמון" (צדיף שברז) במושב עוברים.

רימו את העולים

הייתי בן שלוש עשרה או ארבע עשרה כשפגשתי את הנפילים, הגיבורים ואנשי המידות, אנשי העלייה השנייה והשלישית. עמדת מלם משתאה לנוכח טוהר מידותיהם, וידעתי אז בחוש שלעולם לא אשתוה אליהם, ואולי רק אצליח להטמיע באישיותי רסיסים מן האור הגדול אשר שפע ממעשי ידיהם. הם אלה שמרדו בהורים ובמסורת, וחתרו בהתלסיות לברוא יהודי חדש שמתעב מסוד ועסקי אוויר, שתולגת וגיבגי ייחוס ולמדנות לשמה הם שאפו

ציבור, ועיקר העזרה הגיעה, כצפוי, מצה"ל (עמ' 135).

הישגים מרשימים

הספר "מעברה" מיום את הטענה המופרכת שיצאה מפיהם של עסקנים אינטרסנטים, ואף מפיו של רב נערץ, שהמזרחיים שוכנו במעברה, כאשר האשכנזים קיבלו וילות. העדויות בספר של יוצאי ארצות האסלאם עצמם מכחישות את הטענה חסרת השחר הזאת. אדרבה, מעדויותיהם של המופיעים בספר עולה שראשוני המושכנים במעברות היו יוצאי אירופה, ורק אחר כך הצטרפו יוצאי עיראק ושאר יוצאי ארצות האסלאם. במעברה כאמור לא היו חלוצים ולא גיבורים, אבל בכל זאת נחשפה גבורה מרשימה: אותם ילדים יחפים שנאלצו לגנוב בוטנים, תפוחים וכו' להחיות את נפשם, שחיו בתנאים מחפירים, שלא ידעו אותם עברית – התגברו על כל הקשיים והפכו לאזרחים נפלאים שתרמו לעצמם ולחברה.

הספר מקפיד לציין בסופה של כל עדות מה עלה בגורלם של בעלי העדות. מתברר שאלה הגיעו להישגים מדהימים: סופרים ומשוררים בעלי מעמד בינלאומי, פוליטיקאים, פרופסורים באוניברסיטאות, עיתונאים, מנכ"לים של משרדים ממשלתיים, רופאים, ראשי ערים ומועצות מקומיות, קצינים בכירים בצה"ל, שחקנים, מהנדסים. רבים מהם זכו באותות של יקירי עמיתם, בפרסים על מפעלם וכן בפרסים יוקרתיים כמו פרס ישראל ופרס אמ"ת. ויוסי אלפי עצמו, שקשה להגזים בתרומתו הגדולה לתרבות העכשווית, הוא הרי "בוגר המעברה", כמוני וכמו מאות אלפים אחרים. ההישגים האלה של יוצאי המעברות הם כל כך מרשימים, שבהחלט אפשר להכתירם כגבורה.

איני יודע מדוע בחר המעצב והעורך החזותי של הספר לצבוע את כל הצילומים הישנים של המעברות ויושביהן, ועל ידי כך להקשות על המתבונן בהם, וכלל לא ברור מתוך איזה היגיון נצבעו גם המסמכים הישנים (מכתבים של דדי המעברות אל הרשיות, דו"חות של קצין רפואה ראשי, פקודה של האלוף יצחק רבין, חוזר משרת העבודה גולדה מאירסון וכדומה) באפור – צבע שהופך את הקריאה לבלתי אפשרית ממש.

הערה קטנה נוספת לטיוטת ליוסי אלפי: בספר יש, כאמור, 112 עדויות של יוצאי המעברות לפי החלוקה הבאה: 50 של יוצאי עיראק; 13 של יוצאי תימן; 13 של יוצאי רומניה; 10 של יוצאי מרוקו ועדויות בודדות של יוצאי מצרים, איראן, בולגריה ולוב; עדות אחת של יוצא הונגריה; ואחת של יוצאי רוסיה. בספר משובצים ארבעה עשר שירים: אחד עשר מתוכם הם של יוצאי עיראק. הכול מוקירים ומעריכים את היקלטותה של העלייה מעיראק ואת הישגיה המרשימים, אבל נראה שאפשר היה למצוא דרך קצת יותר מאוזנת לתעד את יושבי המעברות. ●

מעברה

יוסי אלפי

המועצה לשימור מורשת ישראל ומשרד התרבות והספורט, 2019, 299 עמ'

מתארים תנאי מחיה מבהילים: אוהל שעף ברוח או מוצף במים כגשמים, המיטות צפות במים וכל המשפחה רטובה עד לשד העצמות. בחורף 1950 אף ירד שלג, ודדי האוהלים קפאו מקור. אי אפשר היה להתרחץ, כי במקלחות הציבוריות זרמו רק מים קפואים בחורף, והשירותים ("בול קליעה") היו משותפים למספר אוהלים. הם הסריחו למרחקים, והזמינו זכוכי צואה. כלילות הפשפשים והיתושים היו ממררים את החיים. שדרוג האוהל היה פחון – לוחט בקיץ וקפוא בחורף, או ברוח שהיה עולה באש מפתילות שהורלקו.

אוכל נפש דל, על סף רעב, היה מתקבל מהממשלה והסוכנות באמצעות תלושים. תורים ענקיים היו משתרכים ליד מכל המים, או הברז היחיד שאפשר היה לפתוח. תור ליד משאית הלחם. האחרונים בתור לא תמיד זכו להשיג את מעט האוכל שהוקצב להם, ועל כן התורים היו כרוכים באלימות, כשהחלשים היו חוזרים לאוהלים בידיים ריקות. באחת העדויות מסופר על אישה שפעמיים הוכתה בתורים למים ולדגי פילה, ומשום כך פעמיים הפילה את הוולד (עמ' 184).

המדינה הציעה לעולים עבודות רחוק כמו נטיעות, הכנת תבניות לבלוקים מבטון וסלילת כבישים – וגם זה למספר מועט של ימים בחודש. עולה מרומניה התלונן על כך שאפשרו לו רק מעט ימי עבודה, מכיוון שהוא אשכנזי ויש לו רק בת אחת (עמ' 206). הריסוס בדיידי טי בוצע לעיתים כבר במטוס, ובעיקר ב"שער העלייה", שהיה מעין קרנטינה לפני השיבוץ במעברות (ראו תמונה בעמ' 72-73). יוצאי אירופה הבינו את הצורך בחיטוי

הזה (ראו עמ' 100), אבל יוצאי ארצות האסלאם ראו במעשה זה השפלה.

הצפיפות בין האוהלים ובתוך האוהלים גרמה להתפשטות מגפות: דלקת קרום המוח, גזות, מחלות עיניים; תנאי סניטציה גרועים גרמו למגיפת שיתוק הילדים. הדיכאון גרם לכך שהורים לא ממש תפקדו, לא שמרו על הילדים, ויש אפילו סיפור על ילד שנשכח במעברת באר יעקב, והוריו לא חיפשו אחריו. לולא היוזמה שלו לחזור כרגל ובטרמפים (עגלה וסוס), לא היה מתאחד עם משפחתו (ראו דו"ח קצין הרפואה בעמ' 49; ולן עמ' 135; 225-224). הלידות התרחשו במעברה בתנאים מחפירים ולאם הטרייה לא היה במה לחתל את התינוק (עמ' 170).

חלק מהמעברות מוקמו ליד שדות, מטעים ופרדסים – עובדה זאת אפשרה לחלק מהעולים לגנוב פירות וירקות כדי להשלים את מנת המזון האומללה שקיבלו. הקרבה לשדות הפגישה אותם גם עם שועלים, תנים, נחשים ועקרבים, שהפילו קרבנות. המעברות ששוכנו במחנות צבא ובשטחי אש של הצבא הבריטי נתקלו בצרה אחרת – נפלים ותחמושת חיה נטושה גרמו לפציעתם ולמותם של ילדים רבים (עמ' 206). הלימודים בגני הילדים ובתי הספר התקיימו באוהלים, ולימים בצריפים, והמורים היו צריכים להתמודד עם איידיעת השפה של הילדים, ואפילו עם כאלה שמעולם לא דרכו על ספר של בית ספר קודם לכן (ראו דבריה של רבקה גובר, עמ' 226). בשעת מצוקה קשה (שלג, שיטפון) התגייסו הוותיקים לשכן לפחות את הילדים בבתיים או במבני

